

Carl Gustaf Von Rosen

RALPH
HERRMANNS

Carl Gustaf Von Rosen

RALPH
HERRMANN'S

Ralph Herrmanns

Carl Gustaf von Rosen

Saga

Carl Gustaf von Rosen

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 1975, 2018 Ralph Herrmanns och SAGA

Egmont, an imprint of Lindhardt og Ringhof A/S

Copenhagen

All rights reserved

ISBN: 9788711522912

1. E-boksutgåva, 2018

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Lindhardtogringhof.dk

Saga är ett förlag i Lindhardt og Ringhof, ett förlag inom Egmont-koncernen

Till Gunilla

1

Carl Gustaf Ericsson von Rosen föddes på sensommaren år 1909. Efterkloka kan se järtecken i att fransmannen Louis Blériot strax innan skapat världssensation genom att i elfte försöket äntligen lyckas flyga över Engelska kanalen, med en hastighet av 55 kilometer i timmen. På sörmlandsslottet Rockelstad, vid sjön Båven, hade ingen tid med omen eller ens den nyfödde greven. Han ställde till med oreda och katastrof. Havandeskapstiden hade varit svår för den 23-åriga modern Mary som nu hade fått sitt fjärde barn under lika många års äktenskap. Sommaren året innan hade hennes sju månader gamla dotter Brita dött i en infektionssjukdom medan föräldrarna var på strövtåg i lappländska vildmarker.

Mary hade inte hunnit hämta sig från chocken när hon upptäckte att hon återigen var med barn. Att kritisera den sju år äldre maken Eric var otänkbart; diskussioner om barnbegränsning låg inte i tiden. Dessutom dyrkade hon sin stilige, fascinerande och mångsysslande man. Sorgen efter dottern Brita, som varken Erics kärlek eller de två äldre barnens – Björn och Mary – tillgivenhet kunde lindra, och oron inför en ny barnsbörd gjorde väntetiden till en psykisk och fysisk börda. Förlossningen blev besvärlig; efteråt tillstötte en plågsam blodpropp under en långvarig och komplicerad konvalescens, utan nutida upplösande mediciner.

Att amma sonen kom inte på tal. När hon på förvintern kunde lämna sängen möttes hon av nya bekymmer: en varmvattenflaska i Carl Gustafs babysäng sprack. Han

skållades allvarligt på ryggen, nervtrådar brändes sönder och han förlorade fläckvis känslan utmed ryggen.

Eric såg ett hot i sin andre son. Hans mor, amerikafödda Ella Carlton Moore, hade haft långa depressionsperioder efter barnens födelse. Hon dog innan yngste sonen hunnit bli tonåring. Erics kärlek till Mary var legendarisk. Artonårig hade han plockat en bukett blåklint i Drottningholmsparken åt elvaåriga Mary Fock, och bytt buketten mot en blond lock, sju år senare friade han till henne i Lill-Jansskogen. Fyra års äktenskap hade fördjupat kärleken. När han såg hustruns plågor och depression hade han gärna haft Carl Gustaf ogjord. Sonen sattes på undantag, och det kom att dröja tjugofem år innan han fann en plats i fadershjärtat.

Hos Eric von Rosen fanns en blandning av oskarianskt och renässans. Det oskarianska innebar en stark framstegstro, med det egna landet som framstegets främste bärare och en vilja att själv hjälpa till att bygga om fattigstugan Sverige till folkhem. De som tillhörde de etablerade familjerna var enligt vårt sätt att se bortskämda. För dem var det självklart att de skulle gå i de dyraste – och därför automatiskt de bästa – skolorna. Framtiden var ekonomiskt bekymmersfri, eftersom deras föräldrar i allmänhet var välsituerade. Erics far, överstekammarjunkare greve Carl Gustaf von Rosen, hade inte haft egna pengar, men han kompenserade detta genom att tillsammans med kusinen Carl Bildt på 1800-talets mitt resa till Förenta staterna för att söka unga arvtagerskor. De hade framgång och hittade redan i Philadelphia systrarna Lilian och Ella Moore, som skapade ålderdomstrygghet åt många söner.

Oskarianerna ärvde ämbeten ungefär som de ärvde pengar och visste redan som tonåringar att de skulle styra landet. Ella von Rosens söner blev generallöjtnant

(Reinhold). hovstallmästare (Clarence) och överceremonimästare (Eugène). För ärvda pengar köpte de sig tidigt ståtliga herresäten i närheten av Stockholm: Fituna, Väsby och Örbyhus. Eric köpte Rockelstad år 1900, strax före sin studentexamen.

Hos de unga oskarianerna försökte man inpränta kärlek till friluftsliv och strapatser, till jakt och hårda tag. Fysisk fostran var ofta viktigare än psykisk, eftersom man trodde på en nedärvd förmåga att ställa och styra i de ämbeten man fötts till: en förmåga som på något underfundigt sätt smittade av sig från generation till generation. Tiden hade vikingaideal och en tro på att adelskap förpliktar. Många sörjde det upplösta Götiska förbundet, som hade velat återuppliva det fornnordiska både på det andliga och ceremoniella planet. Man drömde sig tillbaka till svunna stordåd: Heidenstam hade just före sekelskiftet gjort succé med *Karolinerna*, och Per Henrik Lings teser skulle kanske väcka ett slumrande folk till nya bragder. Victor Balck organiserade den svenska idrotten, och lärde Eric von Rosen skjuta med pil och båge. De oskarianska påverkningarna ledde till att Eric kom att se sitt liv som en ständig utmaning: varje dag bjöd på situationer som upplevdes som mandomsprov. De tog sig till en början rätt primitiva uttryck ungefär av samma art som de tyska studenternas mensurer, ledda i rätta fåror, och allt eftersom oskarianen utvecklades till en mångsysslande renässansfigur, fick mandomsprouven djup och mening. De kopplades till sekelskiftets bildningsiver och kom folkbildningen, svenska etnografiska samlingar och forskare tillgodo.

Den grevliga ätten von Rosen har nummer 85 i förteckningen över Sveriges ridderskap och adel. Ett lågt nummer markerar gamla anor bland de cirka 2 900 namnen i adelskalendern. Som hos så många andra svenska

adelsfamiljer ligger ursprunget på andra sidan Östersjön. Stamfadern för de svenska grevarna Rosen var dragonen Gustaf Fredrik (1688–1769), som deltog i Karl XII:s polska krig, och efter slaget vid Poltava tillsammans med kungen lyckades undkomma till Turkiet. Under striderna i Pommern 1715 räddade han Karl XII:s liv genom att lämna honom sin häst. Två år senare följde han, nu som överste, kungen på hans norska fälttåg, där han ytterligare en gång räddade dennes liv. Han blev riksråd, generalguvernör i Finland och överbefälhavare för de svenska trupperna under Pommerska kriget.

Sonen Fredrik Ulrik (1731–1793) var en tid i fransk krigstjänst och nådde överstes grad. I Sverige blev han hovmarskalk, överhovstallmästare, kassaförvaltare för hattpartiet, landshövding i Åbo, samt slutligen riksråd.

Robert Magnus von Rosen (1762–1825) gick i fransk sjö tjänst, deltog i nordamerikanska frihetskriget och vid Gibraltars belägring. Han blev svensk generalmajor och medlem av den grupp som sändes till Paris år 1810 för att meddela marskalk Bernadotte att han valts till svensk kronprins. Han deltog i 1813 års krig och utnämndes till överhovjägmästare. Hans bror Axel Pontus (1773–1834) blev landshövding i Karlstad och senare Göteborg, där han trots den svenska anslutningen till kontinentalsystemet, i smyg upprätthöll goda förbindelser och handelskontakter med England. Under en tid var han guvernör för de av Sverige ockuperade södra delarna av Norge, men återgick till posten i Göteborg och bedömdes som landets skickligaste landshövding.

En brorson till de två grevarna, Adolf Eugène von Rosen (1797–1886), kallas "svenska järnvägarnas fader". Han började sin karriär som sjöofficer, deltog i Greklands frihetskrig och gifte sig med en grekisk prinsessa. Han återvände till Sverige i början av 1820-talet och startade

med en egen brigg kofferdifart på spanska och sydamerikanska hamnar. Adolf Eugène föreslog att Sverige skulle sälja utrangerade fartyg till den nybildade republiken Colombia. Han blev anställd vid Göta kanalbygge och var disponent för Motala Mekaniska Verkstad och Nyköpings Mässingbruk. Tillsammans med John Ericsson arbetade han på att förbättra dennes uppfinning – propellern – och hjälpte aktivt Ericsson att få den antagen av engelska och franska flottan. I Frankrike byggde han den första propellerdrivna fregatten. Rosen återvände till Sverige 1845 och gjorde det till sin livsuppgift att plädera för att regeringen skulle bygga järnvägar. Före någon annan insåg han vilken betydelse dessa skulle få i ett land med tunga frakter, stora avstånd och snöspärrade vägar.

Hans son Georg (1843–1923) blev professor och direktör vid Konstakademien. Han målade många av de tavlor som gett generationer av svenska skolbarn deras bild av svensk 1500-talshistoria: *Sten Stures intåg i Stockholm efter slaget vid Brunkeberg, Erik XIV, Karin Månsdotter och Göran Persson samt Ture Jönsson återvänder från riksmötet i Västerås.*

Eric von Rosen växte upp klart medveten om att familjens namn förpliktigade. Föräldrahemmet var det rosenska palatset vid Djurgårdsbron i Stockholm. Varje sommar flyttade de fyra bröderna och systemen Maud på tunga, hästanspända lass hela vägen ut till sommarnöjet Ericssberg på Drottningholm. Där lekte han med överste Carl Focks fem döttrar: Fanny, Elsa, Mary – som han förälskade sig i – Carin och Lily. Han var en känslotark, häftig, begåvad tonåring, men med en begåvning som inte passade in i tidens skolsystem, och som heller aldrig, trots ett senare hedersdoktorat, fick akademisk tukt. Han sattes i Visby läroverk, eftersom man då ansåg att landsortens

skolor ställde lägre krav än huvudstadens. Ändå klarade han studentexamen först i andra försöket och då med tvekan. När rektor meddelade abiturienterna att alla hade klarat sig hördes en klasskamrat spontant utbrista: "Rosen också?" Han hade svårt att tränga in till kärnan, hade inte riktigt ork att studera, vilket till en del följde honom genom livet. Han skrev många artiklar om vitt skilda ting, och blev så småningom ett fast namn under Svenska Dagbladets streck. Det var flotta, välformulerade tankar som sällan gick på djupet.

Studenten stod inför ett yrkesval. I och för sig var en livsuppgift given: godsägarens på Rockelstad. Å andra sidan hade han redan som barn bestämt sig för att bli forskningsresande, och liggande på barnkammargolvet över en afrikakarta ritat ut den väg han avsåg att följa från Afrikas sydspets till Medelhavet. Han lät bygga om slottet vid Båven medan han studerade etnografi vid Riksmuseet i Stockholm under professor Hjalmar Stolpe. Återigen kom lässvårigheter ivägen; han studerade planlöst utan att specialisera sig. Precis som en ädling på Olof Rudbecks tid ville han göra en insats på många områden. Akademisk exakthet och kraven på att redovisa det inlärdade hämmade honom. Eftersom hans miljonförmögenhet angenämt isolerade honom från förvärvslivets bekymmer och krav, samt högskolans tentamina, övergav han studierna utan examen och köpte sig sitt yrke. Han hade lärt känna den 25-årige Erland Nordenskiöld och lovade att till stora delar bekosta dennes planerade expedition till Chacoområdet, i Bolivias och Argentinas gränstrakter, om han fick bli dess etnograf. I expeditionen deltog också botanisten Robert Fries och ornitologen Gustaf von Hofsten.

Detta var den stora eran för resenärerna inom den svenska aristokratin. En annan greve, Birger Mörner, hade forskningsrest i Australien och publicerade exotiska

reseskildringar. Ingen av dem som genomkorsade kontinenter – inte ens Sven Hedin – var vetenskapsman i ordets riktiga bemärkelse. De förberedde sig inte för sitt uppdrag: de försökte inte lära sig lokala språk och seder. De hade en romantisk men ovetenskaplig idé om att söka det äkta och ursprungliga, men glömde bort att det de fann trots allt var resultatet av ständiga förändringar. De såg sig som samlare och sina resor såg de som bedrifter eller mandamentsprov. Socialantropologens attityd: att söka sakligt material, som kan bli diskussionsunderlag, var helt främmande för dem.

Eric von Rosens styrka låg i att han samlade vardagsting och inte praktföremål. Det var en ny inställning bland svenska etnografer, baserad på idéer som trängt in från Danmark. I början av expeditionen ledde han det etnografiska arbetet, medan den två år äldre Nordenskiöld ägnade sig åt det zoologiska. Men denne tog så småningom över även Erics uppgift, och publicerade relativt snabbt efter hemkomsten expeditionens arbetsresultat. Eric skrev långsamt och brydde sig inte om nyhetsvärdet. Till skillnad från många andra forskningsresande, etnografer eller antropologer vid denna tid var han en skicklig fotograf, och hade dessutom råd att publicera rikt illustrerade arbeten. Han var en lysande berättare som publicerade sina resultat utan högmod eller med tanke på personlig vinning. Under Chaco-expeditionen blev han speciellt intresserad av inkamusik och gjorde den första uppteckningen av en marsch från Tarija-dalen. Den spelades vid hans jordfästning i Helgesta kyrka år 1948.

Chaco-expeditionen visade att Eric von Rosen hade anlag som etnograf och att yrket passade honom. Det är märkligt att denne i Sverige auktoritäre man, ibland helt oförmögen att sätta sig in i familjens och andra människors förhållanden, som ofta var döv och blind för sina närmastes

behov, i Sydamerika eller senare, vid expeditionen till träskfolket vid Bangveolo i Afrika, var naturligt intresserad av människor. Han engagerades av deras vardagsproblem och kunde t. ex. helt gå upp i hur en hydda var byggd eller hur man stakade kanot. Därför accepterades han av stammen och fick tillsammans med Robert Fries leva bland den. Han kom för att lära, inte för att drygt lära ut.

Hans sju månader långa resa genom Afrika 1911/12 var annars ingen prestation ens som mandomsprov – det hade den engelska forskningsresanden Ewart Grogan avlagt ett decennium tidigare på samma route. Ändå blev greve von Rosens bok *Från Kap till Alexandria* en av reseskildringarnas klassiker i Sverige, med en fjärde upplaga utgiven så sent som 1936. Erics oskarianska svenskhet gladdes särskilt åt en anmälan av August Strindberg, som skrev att stammarna i bangveoloträsket tydligen levde på samma sätt som våra förfäder på den vattendränkta östgötaslätten.

Materialet från de olika resorna fördelades mellan Riksmuseum (nuvarande Etnografiska museet) och de växande samlingarna på Rockelstad som hade befriats från 1800-talets arkitektoniska utsvävningar, och nu stod som ett tvåvånings renässansslott vaktat av två gripsholmstorn. Här fanns föremål från Sydamerika, Egypten och Sicilien, mastodontbetar från Argentina och pygmépilar från Kongo; en rustning som Adolf Erik Nordenskiöld fått av japanska kejsaren när han med Vega för första gången genomför nordostpassagen längs Asiens norra kust, och som dennes son hade skänkt sin reskamrat till Chaco. Här fanns jakttroféer av alla afrikanska slag och också två uppstoppade ryska slagbjörnar; ett minne av Erics björnjakter i finska Karelen 1903 och 1904. Björnjakterna blev temat för hans första föredrag för Kulturella ungdomsrörelsen, illustrerad med skioptikonbilder. Det

inledde en lång period av turnéer genom Sverige i folkbildningens tjänst.

Eric kunde vara småsnål men han var generös med sig själv när han höll föredrag eller visade samlingarna på Rockelstad för besökare från studiecirklar och folkhögskolor. Han hade själv haft stor glädje av sina resor: den ville han dela med sig och ge vidare. Trots att han ständigt fick höra att han var en spänstig och medryckande talare var han ändå osäker och nervös inför alla offentliga uppträdanden. Han var rädd att man skulle kunna kritisera honom, och att intellektuellt rörigare personer skulle finna honom ointressant eller obegåvad. Ett föredrag var för honom ytterligare ett mandomsprov, svårare än att jaga björn.

Naturligtvis jagade han björn på det karolinska sättet. Det var inte frågan om jakt på björnar "så grisaktigt tjocka som de exemplar av släktet man får se på Skansen", berättade Eric i ett föredrag på Kungsholms läroverk i april 1911. "Björnen är ett rovdjur, en björn som jag nedlade hade på kort tid dödat tjugotvå kor och nio hästar. Med vapen som nu stå till människans förfogande är björnjakten förenad med ringa fara, björnen känner också människans överlägsenhet och tar helst till flykten om han kan. Blir han tvingad till strid söker han bita människan, medan han mot djur mest använder slag av sina ramar", förklarade föredragshållaren. Han hade svävat i livsfara vid två tillfällen, "en gång när en jaktkamrat missat och den skadeskjutna slagbjörnen gav sig ut från ett snår rakt på mig. Min skida slant så att jag föll framstupa i snön". Kulturella ungdomsrörelsen satt andäktigt lyssnande när rockelstadgreven skildrade hur han först sköt av den ena bösspipan och missade. Sedan, i sista sekunden, när björnen bara var någon meter från den fallne, sköt han av

den andra pipan i gapet på slagbjörnen som stupade rätt över jägaren.

Men denna jaktform var alltså för ointressant för ättlingen till en karldentolfte-drabant Två gånger mötte han de ryska björnarna i envig bringa mot bringa, och på Rockelstad hängdes hans specialtillverkade björnsjutt bland jakttroféerna. Han tog med det på sina föredrag och visade hur björnkäkarna rivit ut en stor flisa ett bra stycke ner på skaftet, hur tvärtappen av stål var stukad nedanför spetsen. Dagens Nyheter refererade: "Björnen låg i sitt ide, varur han omilt väcktes upp och skulle rusa ut. Talaren skulle då ränna sitt sjutt i honom, men björnen parerade med ramarna, och talaren hade några heta ögonblick, innan han åter fick sitt sjutt loss och kunde rikta en ny stöt, vilken lyckligtvis dödade."

Som minne av björnjakterna fick Eric med sig en björnunge som vid infångandet inte var mycket större än en råtta. Den döptes till Mischa och kom att bo på Rockelstad, där den spred skräck bland luffare och gårdfarihandlare. Societetsfotografen Flodin i Stockholm fick äran att avbilda det poserade paret: en luden björnunge dricker mjölk ur en gammaldags långhalsad pilsnerbutelj i knäet på en perfekt mittbenad, elegant välpressad Eric von Rosen. Dagens Nyheter skrev om detta fotografbesök: "En gång fick Mischa följa med i droska till fotograf Flodin. Då vagnen stannade hoppade han ur och slog lekfullt sina tassar om benen på en äldre herre, som tog sin morgonpromenad. 'Aldrig har jag sett en människa se så förvånad ut som den herrn', berättade greve von Rosen."

Rockelstad blev ett monument över Eric von Rosens resor, äventyr, intressen och inriktning; en renässansborg med tunga bord, högryggade stolar, stora öppna spisar där eldhundarna var prydda med godsägarens personliga

lyckotecken: hakkorset, människans äldsta och mest utbredda symbol för soldyrkan. På väggarna hängde vapen, japanska träsnitt och tubas, jakttroféer och släktportätt. Det var ett maskulint hem, för dåtida svenska herrgårdsförhållanden nästan skrämmande internationellt. Rockelstadgrevens mor hade varit amerikanska, hans svärmor var irländska och släkten hade dessutom indianättlingar och ceyloneser i stamträdet.

För Marys personlighet fanns plats i slottsherrns hjärta, men inte i hans boning. Hon hade gift sig strax innan hon fyllt nitton. Hennes far Carl Fock var infanteriofficer. Modern, den vackra och varmt religiösa Huldine Beamish, var dotter till en officer vid Coldstream Guards. Hon var en sentimental mystiker och ledde ett kristet sällskap, det s.k. Edelweiss-förbundet, uppkallat efter jordens renaste blomma.

Eric's svärfar var en mycket varm och godhjärtad person, som älskade sin hustru och sina döttrar och som försökte hjälpa dem så mycket hans dåliga ekonomi tillät. Han hade ingen egen förmögenhet och hade dessutom skuldsatt sig under fänriksåren hos svågern John Henry Sager. Han var nöjd när Mary gjorde ett gott gifte, men var inte säker på att hon var mogen för äktenskap. Helst hade han velat behålla henne kvar i hemmet i ännu några år.

Mary gick lycklig in i äktenskapet. Hon var innerligt förälskad i Eric, men såg också i honom den som kunde förverkliga en dröm hon haft sedan tioårsåldern: att få ett eget rum. Hon hade lidit av trångboddheten i föräldrahemmet på Grevturegatan i Stockholm. Liksom modern var hon en drömmare, men det är svårt för en flicka med fyra livliga systrar att få drömma ostört i en liten våning. Innan hon accepterade Eric's frieri i Lill-Jansskogen bad hon honom lova henne att hon skulle få ett alldeles eget rum på slottet (hon fick honom också att lova att

förvisa slagbjörnen Mischa från sovrummet, där han hittills delat sin husses säng, ut till en stallbyggnad). Men det tog tretton år innan Eric slutligen infriade sitt löfte och lät inreda ett av tornrummen åt sin hustru. Först skulle dalkarlar bygga den av arkitekt Ivar Tengbom ritade jaktstugan i vikingastil, vars massiva dörrar försågs med järnsmide föreställande grevens jaktäventyr i Afrika och Finland. Sedan skulle uthus resas ... Det fanns alltid något som var mera överhängande än Marys tornkammare. Visst var Eric snål, men här undvek och uppsköt han av andra skäl än pengar. Han ville binda hustrun till sig, inte ge henne den självständighet ett eget rum kunde innebära. Han visade henne aldrig ekonomisk generositet genom att t.ex. skriva över en del av sin förmögenhet, eller ge henne en checkbok. Trots att Eric visste att hustrun älskade honom ville han inte ge henne oberoende, inte ens chansen att säga "nu går jag med barnen". Mary accepterade alla krav han ställde på henne som något självklart. Förhållandet till mannen blev väsentligare för henne än förhållandet till barnen. Eric kom först.

Rockelstad blev Eric von Rosens borg; ett bevis att han med sina resor och böckerna om dem verkligen hade åstadkommit något av sitt liv. Den egna gärningen rättfärdigade grevens ställning i samhället och hans umgänge med andra som presterat något. Sådana människor samlade han på Rockelstad: barndomsvännerna Henrik Horn och den blivande riksheraldikern Harald Fleet-wood, men naturligtvis. också kamraterna från expeditionerna: Robert Fries, Erland Nordenskiöld, Gustaf von Hofsten, etnografen Gerhard Lindblom samt forskningsresandekollegerna Sven Hedin, Birger Mörner och grannen från Stenhammar prins Wilhelm. Bengt Berg, Albert Engström och Emil Zilliacus besökte slottet.

Eftersom Eric var musikaliskt begåvad och blivit en av initiativtagarna till Visans vänner, hörde också Evert Taube till gästerna. Det fanns visserligen få beröringspunkter mellan de två utanför musiken, men de förenades i en konservativ inställning till omvärlden. Evert Taube var den mest begåvade, men Eric hade talang. Han lärde sig visserligen aldrig nottecknen, och när han komponerade sitt mest lyckade stycke om Sigurd Jorsalafar efter Frödings dikt var han tvungen att be kantor David Åhlén vid Engelbrektskyrkan, som år 1916 grundade Musikaliska sällskapet, att teckna ned musiken. Eric hade en inte oäven baryton. Han sjöng med klar diktion och fuskade inte bort vare sig toner eller stavelser.

Eric von Rosen var föga bevandrad i den plastiska konsten, men hade ändå synpunkter. Tidstypiskt skrev han i en understreckare i Svenska Dagbladet om en tavla av Picasso: "Mitt öga möter en bild av en i småbitar splittrad fiol samt något som ser ut som grodrom i ena hörnet. Till på köpet framträda fiolfragmenten i dubbelskepnad, på ett sätt som även hos en absolutist måste framkalla en högst obehaglig förnimmelse av sjösjuka."

När han köpte ett exemplar av Dürers berömda stick *Riddaren, döden och djävulen*, vågade han ändå inte lita på det egna kunnandet. Vid denna tid litade svenska konstkunder inte heller på sina handlare, utan ville alltid ha en expertis på de konstverk de funderade på att köpa. Helst skulle den vara skriven av en akademiskt bildad person, en konstdoktor eller en museiman. Mot en avgift fick man ett intyg på att tavlan ifråga var äkta och då kände man sig nöjd. Eric vägrade med ett inte otypiskt utslag av taktlöshet att köpa dürerblade av Svensk-Franska Konstgalleriets Gösta Olsson, om inte denne kunde skaffa ett intyg på att det var äkta, från konkurrenten Carl August Strandman hos

Fritzes hovbokhandel. Naturligtvis upplevde Olsson detta som något förnedrande.

Till gästerna på Rockelstad hörde också Verner von Heidenstam som förankrade Eric än starkare i oskarianska idéer om den svenska bondekulturens värde. Eric von Rosen var konservativ redan som tonåring. Det svall av brytningar och de katastrofer som drabbade världen under vårt århundrade upplevde han i den trygga förvissningen om att hans idéer var orubbligt riktiga för Sverige och svenskheten.

Liksom Heidenstam var han förankrad i det förflutna, fastän kanske inte så direkt som diktaren om vilken Eric skrev:

Heidenstam hade manuskriptet till Karolinerna nästan färdigt och satt sent en natt uttröttad efter mödosamt arbete och begrundade avslutningen av sitt verk. Han var ensam i rummet, ensam i våningen, alla i huset hade för länge sedan gått till vila. Då får han till sin förundran höra steg som närmar sig rummet utanför, han hör sporrar klirra och när han ser mot dörren står Karl XII vid tröskeln. Kungens gestalt verkade mindre än vad diktaren tänkt sig, men annars överensstämde synen med Heidenstams föreställning om hjältekonungens utseende, hållning och klädsel. Kungen, så berättade Heidenstam, gick fram till en högkarmad stol och lade värjan tvärs över knäna. Han riktade blicken mot diktaren och sade: "Vad du skrivit om mig och mina karoliner är rätt och riktigt men", här höjde kungen handen och pekade rakt mot Heidenstam, "glöm ej den bön jag bad min sista natt." Kungens röst hade en klang, sade Heidenstam, som på något sätt Erinrade om klangen av den bordsringklocka av silver, som diktarens farmor brukat använda.

Medan kungen talade hade Heidenstam, gripen som han var, böjt sig ned och lutat pannan mot handen. När han åter såg upp var synen försvunnen. Vad Heidenstam hört kungen fordra det uppfyllde han. I kapitel Fredrikshall läsa vi nu om järnkonungen som tacksamt och ödmjukt böjer sig inför sin skapare med orden: "De menar att jag frestar Dig, evige, underlige Gud, heliga ande, min fägnad, min glädje, min vederkvickelse ... Du som är skiljedomaren, inför Dig ödmjukar jag mig i min nöd, jag förkrossade syndare. Har jag nu gått vill på jorden slå mig då död ned.

Eric hade skapat en egen värld på Rockelstad, en värld utan jäkt och yrkesambitioner. Han delade den gärna med andra: Mary naturligtvis, barnen, släkten, vännerna, men också med alla som ville komma och se. Här var det återigen en fråga om förpliktelser: den som äger ett slott och intressanta samlingar bör dela med sig. Därför hängde han en anslagstavla på inkörsportens gallergrindar PARKEN FÅR BESES NÄR GRINDARNA ÄR ÖPPNA. De stängdes aldrig, och fram till dess barnen tvangs sälja slottet hade mer än 75 000 besökare sett parken och samlingarna. Eric lät fridlysa ett stycke av slottsskogen, och skänkte bort en av uddarna mot Båven till den svenska scout rörelsen.

Han använde dagarna till det som intresserade honom. Det tar tid att sköta en förmögenhet, att skriva brev och att vara vänsäll. Det tar tid att komponera musik eller skriva artiklar mot "det mitt på den kommunistiska internationalens bloddränkta experimentalfält liggande Moskva, centralen varifrån det förberedande arbetet till den av alla kommunister så livligt åstundade världsrevolutionen dirigeras". Recensioner av vännerna Hedins och Bengt Bergs böcker krävde tid, och naturligtvis

redogörelserna för de egna forskningsresorna. Eric förberedde varje föredrag samvetsgrant och litade aldrig på sin rutin. Varje middag krävde sina noggranna förberedelser om alla gäster skulle trivas. Dessemellan läste han. Ett ganska litet rum var klätt med bokhyllor och där stod slottets mest slitna läderfåtölj framför ett sexkantigt bord, på vilket alla nyutkomna böcker låg.

Eric var mycket intresserad av svensk skönlitteratur och skickade ständigt efter böcker från Fritzes i Stockholm. När de var lästa och diskuterade med Mary sattes de in i hyllorna. Han var intresserad av arkeologi och östasiatisk konst, och hade också särskilda fackhyllor för litteratur om bågskytte – helt naturligt för den som skolats av Victor Balck och med ett pilskott träffat en hermelin rätt genom huvudet – heraldik, zoologi, genealogi, geografisk litteratur samt praktfullt illustrerade verk om kinesisk konst. Han och Mary klippte recensioner och la in dem i böckerna för att sedan jämföra med sina egna tankar.

2

Eric och Mary var lyckliga. Båda var fantasimänniskor som drömmande hade sett fram mot äktenskapet, och för båda hade drömbilden blivit verklighet. Eric var utåtriktad och handlingskraftig, Mary var hans prinsessa i Bernt Notkes Sankt Göransgrupp. *Riddaren, prinsessan och draken* var ett av hans starkaste barndomsminnen: första gången han såg skulpturgruppen i Storkyrkan med barnjungfrun Vendela från Småland trodde han att de agerande var levande. Han älskade riddaren och prinsessan och avskydde draken. Vendela var inte sen att använda den himmelssända hjälpen i barnuppfostran. När Eric var snäll blev riddaren och prinsessan glada och draken förtvivlad. Var han stygg triumferade en glad drake.

Mary levde upp till hans drömbild, och med sin religiösa mysticism även till dess andliga innehåll. På det första fotografiet av henne efter bröllopet har hon förvandlats till en docka i en tablå: man kan se henne som en tidig bauerprinsessa eller som en helgonbild i en rhenländsk bykyrka.

Det unga paret – han tjugosex, hon nitton – bodde i ett sagoslott. Redan 1905 talade man om storstadsjakt: ”Stockholm med dess gatubuller, automobiler, telefonmissbruk och allt annat jäktande erinrade om febril men kanske gagnande och fruktbringande verksamhet och nu den underbart stilla sommarkvällen med Båvens klara vatten och horisonten bakom skogsramen skiftande i solnedgångens färgskala och en slottsmiljö, som binder tanken vid gångna släktens liv och känslor men även bär

löftesrika intryck för framtiden”, skrev C.F. i Dagens Nyheter i ett hemmahos-reportage.

Det röda tegelslottet med koppartak och torn låg inbäddat i kastanjer och syrener med utsikt över Sörmlands vackraste sjö. Herrskapet härskade över hushållerska, husjungfrur, kokerskor, kusk, trädgårdsmästare och trädgårdsdrängar, så småningom också över barnsköterskor och guvernant. Landsbygden var sannerligen inte avfolkad.

Kosthållet var rikligt, i kontrast till vad Mary varit van vid i föräldrahemmet. Barn ur bättre familjer uppfostrades enkelt: man kan säga att ju högre familjerna befann sig på samhällsstegen ju enklare mat fick barnen. Marys mormors mormor, som gifte sig på Saint-Barthélemy och flyttade till en prästgård i Hälsingland där hon bodde i trettio år hade fört med sig en negerslav i boet. Hon kom för att tjäna som kammarjungfru men tyckte förfärat att hon hellre ville vara slav i Västindien än vara medlem av familjen i Sverige. På Saint-Barthélemy hade hon i alla fall fått äta sig mätt. I Sverige var man ständigt beredd på nödår, och åt t.ex. smöret först när det var härsket. Färskmat skulle sparas till eventuellt kommande svält.

De nygifta roade sig med friluftsliv och chockerade sin samtid. Att ens komma på idén att resa med kanot från Mälaren till Båven, och under resan bo i tält, var någonting ofattbart för sekelskiftets överklass, likaså att välja Lapplands obygd som semestermål hellre än brunnskurorterna på kontinenten eller Rivieran. Det låg något oblygt och opassande över tält.

Mary väntade punktligt barn nio månader efter bröllopet. Både hon och Eric var fortfarande tillräckligt unga för att leva ut sina romantiska och sentimentala känslor. Långt innan någon annan i Sverige ens drömde om saken, bestämde de att Eric skulle närvara vid

förlossningen. Det skulle bli en vacker sådan med vackra tankar att prägla den nyfödde greven. Båda föräldrarna var övertygade om att de skulle få en son, och Eric hade redan bestämt vikinganamnet Björn. När denne anmälde sin ankomst gjorde de blivande föräldrarna sig redo. Mary klädde sig i spets och siden och de yppersta av skänkta och ärvda briljanter och pärlor. Så följde hon Eric uppför spiraltrappan in i "turkiska rummet", där hon elegant bredde ut sig på en divan. Eric hade också klätt upp sig: den alltid så eleganta såg extra stilig och distingerad ut denna höstkväll. Han satte sig på de kaukasiska mattorna intill divanen, stämde sin luta och sjöng vackra visor för den blivande modern. Utanför vankade en misslynt barnmorska av och an, bidande sin tid under otåligt mutter om romantiska barnungar. Allteftersom Björn trängde på mattades romantiken av i det turkiska rummet. Förste sonen föddes ändamålsenligt på vita lakan och inte på orientaliska mattor.

Elva månader senare föddes Mary, mindre romantiskt och mera rationellt: greven och grevinnan hade lärt sig uppskatta barnmorskan Watz förtjänster. Efter ytterligare ett år kom Brita och året därpå Carl Gustaf. Sedan blev det en paus i barnsängarna eftersom Eric var ute på sin afrikanska expedition. Birgitta kom till världen i februari 1913. Eric brukade säga att han i nästan ett års tid vandrat tvärs genom Afrika och längtat efter hustrun; dottern blev resultatet. Långt om länge kom två sladdbarn: Egil 1919 och Anna 1926 när Mary var fyrtio år.

I denna barnaskara var Carl Gustaf särlingen. Björn, Mary och Carl Gustaf blev Erics experiment; Birgitta, Egil och Anna mötte en något mjukare fadersgestalt. Men Eric var i grunden despotisk, förstod inte barn utan följde träaktigt oskarianska uppfostringsregler om manliga, modiga, sanningssägande och effektiva söner. Han var en

disciplinmänniska; trotsade barnen svarade han med sådana vredesutbrott att man kan undra om begreppet "rosenrasande" inte har präglats under uppfostringsseanser på Rockelstad. Bestraffningarna tog ofta skrämmande former och blev hårdare för Carl Gustaf än för syskonen. Han var livligare och aktivare och i större behov av tålmodig föräldrakärlek. När Björn och Mary bedrev ofog i det fördolda gjorde Carl Gustaf det pockande och öppet. Eric ville att barnen skulle vara perfekta, lydiga och sanningsenliga, men Carl Gustaf passade inte in i den bilden.

Fadern var ärlig i sin tro att han straffade för att bättra. Straffet var ständigt detsamma: stryk med flodhästpiskan från Afrika. Eric dömde, straffet utdelades några timmar senare, då brottslingen punktligt skulle infinna sig i faderns arbetsrum med flodhästpiskan från troféväggen.

Mary ingrep aldrig. Antagligen trodde hon att Eric visste bäst. Ändå kom hon från ett hem där aga var otänkbart. Men hon hade inga bröder, och inbillade sig kanske att söner skulle behandlas annorlunda än döttrar. Det föll henne aldrig in att trotsa fadersauktoriteten genom att ta ett barns parti. Antagligen ansåg hon att Carl Gustaf behövde stränga straff.

Mary dyrkade Björn som tidigt motsvarade hennes drömda förväntningar. Han var känslig och mjuk, både konstnärligt och vetenskapligt lagd. När Dagens Nyheter utlyste en teckningspristävling för barn upp till femton år skickade Eric in nio av sonens teckningar som Björn gjort i åldern tre till tolv år. Över 4 000 teckningar sändes in, Björn vann de sex första prisen och alla hans bidrag publicerades.

Systemen Mary var söt, slagfärdig och kvick, och Birgitta ett förnuftigt barn.

Det finns mycket av småelakhet i Erics behandling av andre sonen, och mycket av brutalitet. När Carl Gustaf vätte i sängen var straffet att han under en dag skulle följa med fadern på en promenad i systemens urvuxna klänning, och för alla de mötte presenteras som "lilla Emily".

Brutaliteten kom fram i agan, som ändå inte dikterades av inneboende sadism. Kärleken till barnen kombinerades med en absolut oförmåga att förstå dem, vilket kom Eric att tillgripa den enklaste utvägen. Han ville inte att de skulle stjäla eller som Carl Gustaf vara fingerfärdiga med sanningen. Han förstod inte att det ofta var skräcken för stryk som drev sonen till lögn.

Ju äldre Carl Gustaf blev ju våldsammare blev hans upptåg och ju mer stryk fick han. Björn kallade honom guttaperkabollen eftersom ingenting bet på honom. Efter straffet fortsatte han oförtrutet att trotsa faderns lagar som säkert kommit till för barnens bästa: de fick t.ex. inte spatsera omkring på slottstaket. Men Carl Gustaf var tvungen att klättra uppför åskledarna, eftersom han hade hemliga gömmor bland takkupolerna. Berättelserna om forskningsresor i Sydamerika, Afrika och Asien inspirerade rockelstadbarnen till fantasifullare och mer äventyrliga lekar än andra barn. Carl Gustaf hade aldrig känslan att han behandlades orättvist eller fel. Han visste att han bröt mot faderns regler, och var förtvivlad över att han nu drog på sig straff och elände.

Han trodde att det fanns ett inneboende fel hos honom som gjorde honom omöjligare än syskonen och alla andra barn. Ibland funderade han på att ta livet av sig, eftersom ingen älskade honom. När Eric kom tillbaka till slottet efter någon resa till Stockholm, Lappland, Gotland eller kontinenten blev Carl Gustaf nervös och fysiskt illamående av fruktan. Ibland brukade han och syskonen diskutera vuxna människor; det fanns ju barn med snälla föräldrar

bland kamraterna från Sparreholm och Skebokvarn – tänk om det gick att byta åtminstone ett tag! Men de höll trots allt av och beundrade sina föräldrar.

Snällast på slottet var kokerskan Alma Jonsson från Fågelfors i Småland, som också var den enda som vågade trotsa greven. När Eric piskade upp Carl Gustaf, och Mary låste in sig i sitt toaletttrum och grät, bankade den gamla, runda, rara kokerskan på dörren till arbetsrummet och läste lusen av fadern. Hon tog sig alla de friheter en skicklig kokerska i ett stort hushåll kunde ta sig, och sa ofta ifrån när hon fann något orättfärdigt. När Carl Gustaf var sju år gammal insåg han att han borde gifta sig med henne, tog med henne på en promenad ut i trädgården och föreslog att de skulle förlova sig. Det gjorde de mycket ceremoniellt under linden vid snickarboden. Men samma eftermiddag kom han ut i köket, något oroad, och slog upp förlovningen. Han hade tänkt på saken och kommit underfund med att det skulle se för löjligt ut om de två gick uppför kyrkgången tillsammans.

Hårdheten i uppfostran på Rockelstad vägdes upp av mycket annat. Slottet och skogarna omkring var en fascinerande miljö för barn att växa upp i. Barnen uppskattade Eric varmt för hans positiva sidor och att han hade tid att ägna sig åt dem. Han uppmuntrade dem till frihet och frispråkighet. Han berättade för dem om världar långt utanför det egna landet; han uppfann ständigt nya lekar som ofta anknöt till hans forskningsresor. Klädd i vadmalsrock och benlindor av vadmal gjorde han utflykter med barnen som planerades lika omsorgsfullt som en jaktexpedition till Kongo. Ofta gick de över Båven, i en gammal koster eller en gedigen motorbåt med pentamotor och plats för många barn. Gårdskarlen Sigfrid Olsson – Carl Gustafs speciella vän – som varit anställd som lokförare vid järnvägen, men avskedats efter första världskriget när

fraktrafiken minskade och många järnvägare friställdes, var mycket motorintresserad och körde båten. Eric bestämde kursen, som ofta gick till en fornborg från vikingatiden. Provianten: saft och bullar, förvarades i stora vidjekorgar. För de äldre kokades kaffe i en hurra över öppen eld.

Eric's lekar satte barnens fantasi i rörelse och lärde dem att umgås med naturen. En nyårshelg, när isen inte lagt sig på Båven, for han och barnen i kanot tvärs över sjön och höll picknick på choklad med bullar under en gran. Han lärde dem att om man går vilse i storskogen kan man alltid finna en varm plats under en riktigt stor yvig gran. Många av lekarna var uthållighetsprov på skridskor och skidor; till lekarna hörde att bygga vindskydd i snöstorm och göra upp eld med en enda tändsticka. Det var en realistisk utbildning i en värld av krig och omvälvningar.

Eric berättade sagor och vävde ihop nordisk mytologi med inkasägner och talade om troll och trolldom. När det stormade tog han med sig barnen till gårdens vårdträd, asken Yggdrasil. Det var världsträdet: under dess rötter höll asagudarna ting, och askens grenar bredde ut sig över hela världen. Ovädersnätter jagade Odin över himlen på sin häst, och då borde man offra till honom. Carl Gustaf och syskonen bröt grenar och gjorde ett offerbål vid askens fot – naturligtvis utan att använda mer än en enda tändsticka. Vid nyår blotades mjöd ur ett dryckeshorn med silverlock och silverfötter på askens rötter, och bragelöften avlades högtidligt på vikingasätt av far och söner.

Inte endast föräldrarna, slottet och samlingarna bidrog till att skapa en livfull och fantasieggande miljö för rockelstadbarnen. De levde i ett gästfritt hem, där gästerna var intressanta mångfacetterade personligheter med vida kunskaper. Det var en rik jordmån för barn att växa upp i. Trots föräldrarnas gammaldags, rentav reaktionära och

feodala inställning till omvärlden, upplevde Carl Gustaf och syskonen att det ändå fanns en varm känsla för mänsklig samvaro. Vem gästen än var: prins, professor, torpare eller sågverksarbetare, såg föräldrarna alltid till människovärdet och visade alla gäster samma respekt och uppmärksamhet. Det gjorde att barnen från början lärde sig leva med alla i ett samhälle.

Familjens och gästernas internationella ursprung och kunskap om andra världsdelar fick barnen att överbrygga kontinenter på ett helt annat sätt än deras jämnåriga. Det var självklart att de skulle vara med på festerna: då behandlades de som likvärdiga av de vuxna, som aldrig kom på den idén att vissa samtalsämnen skulle vara olämpliga i barnsällskap. Föräldrarnas vänner var också deras: Evert Taube, Sven Hedin, som Carl Gustaf besökte hemma i hans våning på Norr Mälarstrand. Där berättade Hedin snälla sagor från Asien, och systrarna Alma och Emma, som tog hand om giganten bland svenska forskningsresande, bjöd på saft.

Favoriten var riksheraldikern Harald Fleetwood, barnens speciella lekfarbror. Han kom alltid till Rockelstad med kappsäcken proppad av choklad från Nordiska Kompaniet. Carl Gustaf tyckte synd om honom, eftersom han började bli flintskallig och brukade varje morgon väcka farbror Harald med en nypa hårstrån, upphittade i olika toalettrum. Han höll dem mellan fingrarna som en bukett i den förhoppningen att de på något sätt skulle kunna stickas fast på den snälla farbroderns kala hjässa.

Festerna på Rockelstad var varmhjärtade och roliga. Folk som höll tal vid bordet hade alltid något intressant att säga och uttryckte sig väl. Man diskuterade och alla höll inte alltid med värden. Det fanns mycket av gammal tradition, och det talades om frälse och ofrälse, om svenskhet och sann nordisk anda, sånt som redan då hade fallit bort på

många andra håll i Sverige i samma kretsar. Diskussionerna vid middagsborden gav Carl Gustaf tidigt en kritisk inställning till vissa av föräldrarnas värderingar. Stolthet grundad på anor, kände han, måste vara en belastning för människorna. Oftast är en titel köpt och en rikedom en stöld från andra, alltså något man borde ställa sig tveksam inför. Senare kom han att tycka att adelskap åtminstone har det goda med sig att man kan se hur utseende och en god eller dålig egenskap löper genom generationerna. Adelskalendern innehåller vetenskapligt material som bör bearbetas innan den kastas på sophögen.

Livet på Rockelstad hade rutats in, allting skulle ske på bestämda tider. Man åt grötfrukost klockan åtta i matsalen, lunch klockan elva, mellanmålet serverades på ett spelbord med en vit duk med pastellbroderier i nedre hallen. Det var bullar och hemlagad saft på bär som godsets folk, ofta med hjälp av barnen, hade plockat i skogen. Middagen serverades klockan sex. Slottet var en värld för sig; där fanns inga bilar, och elektriskt ljus installerades först 1940. Man använde stearinljus och fotogen, under första världskriget karbidlampor. På vintern körde man släde, annars med förspända vagnar. Det fanns flera vagnshästar och barnen red på egensinniga ponnies som hette Lucy och Dick.

Barnkammaren i första våningen låg mot sjön Båven. Särskilt på vintrarna var det mörkt och ganska kusligt med stormarna från norr rätt på fönstren, men utsikten över sjön var underbar – även om det är tveksamt om alla barn uppskattar sådana värden.

Barnkammaren delades av Björn och Carl Gustaf. Den var ett stort, litet långsträckt rum, med en bastion utanför och en kamin som stod mitt på ena långväggen. På ena sidan om kaminen fanns en dörr in till barnsköterskans rum, och på den andra en dörr till en klädkammare, genom